

אשר יעשה אותם האדם וחי בהם

וְשִׁמְרֶתֶם אֶת חֻקֵּי וְאֶת מִשְׁפָּטֵי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וְחֵי בָהֶם אֲנִי ה' : (ויקרא יח ה).¹

וְאֶתֶּן לָהֶם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי הַזֵּדֵעֵתִי אֹתָם אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וְחֵי בָהֶם : (יחזקאל כ יא).²

אבן עזרא תהלים פרק קיט פסוקים קז, קטז

נְעִינְתִי עַד מָאֵד ה' חֲנִינִי כְּדַבְּרְךָ - אם באתני צרה ונעניתי בעינוים, חייני כדברך : "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם". סְמְכֵנִי כְּאֶמְרֶתְךָ וְאֶחֱיָה וְאֶל תְּבַיֶּשְׁנִי מִשְׁבְּרֵי - אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, על כן אחיה.³

רשב"ם ויקרא פרק יח פסוק ה

"וחי בהם" - אבל אם לא יעשה : "ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם".⁴

מסכת מכות פרק ג משנה טו

כל חייבי כריתות שלקו נפטרו ידי כריתתם, שנאמר : "ונקלה אחיך לעיניך" (דברים כה ג). כשלקה, הרי הוא כאחיד, דברי ר' חנניא בן גמליאל⁵ ... ר' שמעון אומר : ממקומו הוא למד, שנאמר : "ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם" (ויקרא יח כט), ואומר : "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" - הא כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה.⁶

¹ פסוק זה נאמר בפתיחה לפרשת עריות. ראה פרק יח פסוקים א-ו בפרשת אחרי מות. וכבר נדרשנו לפסוק זה בדברינו על [פרשת עריות](#) וכן בדברינו על [מעשה ארץ מצרים ומעשה ארץ כנען](#) בפרשה זו. הפעם נבקש להתמקד בפסוק עצמו ולדרוש במשמעותו הרחבה והכוללת יותר, כפי שנתנו לו חז"ל ופרשני המקרא לאורך הדורות.

² וכן הוא ביחזקאל שם בפסוקים יג וכא אלא ששם הוא בלשון שלילה: "וימרו בי בית ישראל ... בחקותי לא הלכו ואת משפטי מאסו אשר יעשה אתם האדם וחי בהם ...". מקור נוסף נמצא בספר נחמיה ט כט: "ובמשפטיך חטאו במ אשר יעשה אדם וחייה בהם". הרי לנו סמך מהנביאים ומהכתובים להרחבת המשמעות של "אשר יעשה האדם וחי בהם", מעבר לפרשת עריות. מפסוק זה, וכן מהפסוק בדברים ח ג: "כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם", לקח גם בעל "[חיי אדם](#)" את שם ספרו כמופיע בהקדמה לספר.

³ ראינו לעיל שהנביאים (יחזקאל) והכתובים (נחמיה) ממשיכים את הפסוק שבתורה ומפתחים אותו. אבן עזרא ממשיך ומקשר מוטיב זה גם לספר תהלים. ראה כל הקטע שם בתהלים מפסוק קז ועד קטז. לכך אפשר לצרף אוסף נכבד של פסוקים ומדרשים המשבחים את החיים והחיות שהתורה נותנת לעוסקים בה ולהולכים בדרכיה. ראה משלי ג יח: "עץ חיים היא למחזיקים בה ותמקיה מאשר" וכל המדרשים שעליו (למשל ויקרא רבה כח א). וכן משלי ד כב: "כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא" וכל המדרשים שעליו (למשל דברים רבה ח ד). ורבים אחרים. אמנם, לא הכל נקשר בקשר ישיר לפסוק שלנו (אולי משום שהפסוק נדרש ע"י חז"ל לעניינים אחרים, כולל ענייני הלכה מובהקים כפי שנראה), אבל הקו הכללי מהתורה לנביאים לכתובים ולמדרשים הוא ברור. וגם אם לא תמיד מוזכר הפסוק שלנו, אין ספק שהוא בית אב ומקור לכל הדרשות המאוחרות ועד לביטוי "תורת חיים" שנכנס לסידור התפילה בברכת השלום שבסוף תפילת עמידה. ובנוסח התפילה לימים טובים (סידור רב עמרם גאון) גם נזכר ביטוי זה: "ותודיענו ה' אלהינו משפטי צדיק ותלמדנו לעשות חקי רצונך. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה משפטים ישרים ותורות אמת חוקים ומצוות טובים, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ... ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים". ואבן עזרא עצמו הכניסו למירות שבת את הפסוק שלנו, בפיט אל אחד בראני, בבית: "הבדיל ניני תם, חוקים להורותם, אשר יעשה אותם האדם וחי".

⁴ רשב"ם כפשוטן המקרא מפנה את תשומת הלב לאופן בו נפתח ונסגר פרק יח - פרשת עריות. ראשיתו בהבטחה מה צפוי למי שמקיים את התורה: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (פסוק ה) וסופו בתזכורת מה צפוי למי שלא יקיים את מצוות התורה: "ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם" (פסוק כט). יש שני צדדים למטבע, מול "וחי בהם" עומד "ונכרתו". התורה היא דיכוטומית ותובעת דברים חדים וברורים: "החיים והמנות נתתי לפניך הדרך והקללה ובחרת בחיים" (דברים ל ט). התורה תובעת הכרעה ברורה - או זה או זה, לצד עשייה כפולה: לבחור בזה ולשמוט את זה: "סור מרע ועשה טוב" (תהלים לז כז). וכדברי הגמרא בשבת פח ע"ב: "נמשלו דברי תורה כנגיד - לומר לך: מה נגיד זה יש בו להמית ולהחיות - אף דברי תורה יש בהם להמית ולהחיות. היינו דאמר רבא: למיימינים בה - סמא דחיי, למשמאילים בה - סמא דמותא". ומה לנו המחשה טובה יותר מאשר פרשתנו עצמה אשר פותחת ב"אחרי מות שני בני אהרון" וממשיכה ב"אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" ומסיימת ב"ונכרתו הנפשות העושות". ראה גם תיאור הצדיק ביחזקאל יח פסוקים ה-ט אשר מתאר הן את עשיית הטוב והן את מניעת הרע כאחד: "וְאִישׁ כִּי יִהְיֶה צָדִיק וַיַּעַשׂ מִשְׁפָּט וְצִדְקָה ... וְאֶת אִשְׁתּוֹ רָעוּהוּ לֹא טָמָא ... וְאִישׁ לֹא יוֹנֵה ... לְחַמוֹ לְרַעֵב יִתֵּן וְעִירָם יִכְסֶה בְּגָד ... מִשְׁפָּט אָמַת יַעֲשֶׂה בֵּין אִישׁ לְאִישׁ ... צָדִיק הוּא חַיָּה יִחְיֶה".

⁵ ראה פרשני המשנה ובגמרא מכות יג ע"ב, הדין שחייבי כרת או מיתה בידי שמים, אם התרו בהם למלקות וקבלו אכן עונש מלקות (ועשו תשובה), נפטרו מעונש הכרת וחזרו להיות חלק מאחוות העם. ראה שם במשנה גם החלק שדלגנו.

⁶ כנגד שיטת רשב"ם (נכון יותר איך שאנחנו הבנו אותה), עומדת משנה זו במסכת מכות אשר מבליטה את מצבי הביניים. שני רעיונות חשובים כאן. האחד, שמרגע שהחוטא נענש, עוד טרם שחזר לעשות מצוות ועבר "לצד השני", כבר הוא אחיד, כבר חזר לחיות. והשני, בכל התורה, בפרט בעריות בשל חומרתן, יש מצב ביניים בו האדם לא מקיים מצוות אבל נמנע מעבירות. מספיק "סור מרע" על מנת לזכות ב"וחי בהם". ראה גם ספרי דברים רפ: "רבי אומר: הרי הוא אומר: ה' מי יגור באהליך ... הולך תמים ופועל צדק ... לא רגל על לשונו ... נבזה בעיניו נמאס ... כספו לא נתן בנשך (תהלים טו). ובמקום אחר הוא אומר: ואיש כי יהיה צדיק (יחזקאל יח ה) ובסוף הענין הוא אומר: צדיק הוא חיה יחיה (שם יח ט)! וכי מה עשה זה? הא כל היושב ואינו עבר עבירה, נותנים לו שכר כעושה מצוה". שני המקורות שמביא מדרש ספרי: תהלים פרק טו ופרשת הצדיק ביחזקאל פרק יח (הבאנוה בקצרה בהערה הקודמת) דורשים עיון, שהרי יש שם גם "סור מרע" וגם "עשה טוב". אבל עפ"י ספרי, יש מצב של "יושב ואינו עובר עבירה" ש"נותנים לו שכר כעושה מצווה" וגם זה נלמד, עפ"י המשנה במסכת מכות, מהפסוק "וחי בהם". ולגבי עצם הרעיון שאדם שיושב בטל ורק לא עושה עבירות הריהו כעושה מצווה ומתקיים בו "וחי בהם", כבר הרכנו לדון בדברינו [אשרי תמימי דרך](#) בפרשת ויקרא והראינו

רמב"ן ויקרא פרק יח פסוק ד

את משפטי תעשו - אלו דברים האמורים בתורה שאילו לא נאמרו בדין היה לאומרו, לשון רש"י. ובתורת כהנים (פרק יג ט) אלו דברים הכתובים בתורה שאילו לא נכתבו בדין היה לכתבן, כגון הגזלות והעריות ועבודת כוכבים ושפיכות דמים וקללת השם.⁷

ועל דרך הפשט, "משפטי" כמשמעו, הדינין האמורים בפרשת ואלה המשפטים ובכל התורה. ולכך יאמר: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" - כי הדינים נתנו לחיי האדם בישוב המדינות ושלום האדם, ושלא יזיק איש את רעהו ולא ימיתנו. וכן יחזקאל (כ) הזכיר פעמים רבות במשפטים "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", ובשבתות אומר (שם פסוק יב) להיות לאות ביני וביניהם, וכן בנחמיה (ט כט) ובמשפטיך חטאו במ אשר יעשה אדם וחי בהם.⁸

תוספתא מסכת שבת (ליברמן) פרק טו הלכה יז

ר' אחא אמר משם ר' עקיבא: הרי הוא אומר: "אם במחתרת ימצא הגנב וגוי". בעל הבית מהו? ודיי או ספק? הוי אומר ספק. אם הורגין נפש להחיות נפש בספק, דין הוא שידחו את השבת להחיות נפש בספק! הא לא נתנו מצות לישראל אלא לחיות בהן, שנאמר: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם". וחי בהן - ולא שימות בהן. אין כל דבר עומד בפני פקוח נפש, חוץ מעבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים. במי דברים אמורים? שלא בשעת השמד. אבל בשעת השמד, אפילו מצוה קלה שבקלות אדם נותן נפשו עליה, שנאמר: "ולא תחללו את שם קדשי וגוי". ואומר: "כל פועל ה' למענהו" (משלי טו ד).⁹

מסכת יומא דף פה עמודים א- ב

וכבר היה רבי ישמעאל ורבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה מהלכין בדרך, ולוי הסֶדֶר¹⁰ ורבי ישמעאל בנו של רבי אלעזר בן עזריה, מהלכין אחריהן. נשאלה שאלה זו בפניהם: מניין לפקוח נפש שדוחה את השבת?

שני התלמודים, הבבלי והירושלמי, מתייחסים אליו ופותרים אותו במי שבא לידו ספק עבירה (הירושלמי), או מי שבאה לפניו עבירת פיתוי גדול (הבבלי) ונמנע ממנה.

⁷ והמשך מדרש ספרא שם שרמב"ן מצטט: "ואלו שיצר הרע משיב עליהם ואומות העולם ע"א משיבין עליהם, כגון: אכילת חזיר ולבישת כלאים וחליצה יבמה וטהרת המצורע שיעיר המשתלח שיצר הרע משיב עליהן ואומות העולם ע"א משיבין עליהן. תלמוד לומר: אני ה' חקתי - אין את רשאי להשיב עליהם". רמב"ן זה הוא מקור יסודי להבחנה הבסיסית בין "חוקים" שהם גזירת המלך ואין אנו יודעים (תמיד) טעמם ובין "משפטים" שהם דברים מובנים וברורים שבחלקם גם אילולי נאמרו בתורה, היינו מקיימים אותם מכוח חברה אנושית מתוקנת או אפילו התבוננות בטבע (ראה עירובין ק ע"ב: "אילמלא לא ניתנה תורה היינו למידין צניעות מחתול, וגזל מנמלה, ועריות מיונה"). וזה נושא רחב מיני ים שבמקצת מקצתו נגענו בו בדברינו **מצוות שנצטוו במרה** בפרשת בשלח וכן בדברינו **חוקה חקתי גזירה זורתי** בפרשת חוקת. ראה גם דברי הרמב"ם במורה נבוכים חלק שלישי פרק כו: "מהם מה שהתבאר לנו צד התועלת בהן, כאזהרה מן הרציחה ומן הגניבה, ומאן מה שלא התבארה תועלתם ... כאיסור הערלה וכלאי הכרם. והם אשר תועלתם מבוארת אצל ההמון יקראו משפטים, ואלו שאין תועלתם מבוארת אצל ההמון יקראו חוקים". לדעת הרמב"ם, את הכל ניתן בעצם להבין, אם רק נשתדל, נרצה ונזכה.

⁸ לאחר שהביא את מדרש ספרא ואת רש"י הולך רמב"ן בדרך קצת שונה. על דרך הפשט, "משפטים" בפסוק שלנו לפחות, הם כל ההלכות והדינים הנוגעים ל"ישוב המדינות ושלום האדם". ראה גם פירושו למצוות שנצטוו במרה: "שם שם לו חוק ומשפט" (שמות טו כה): "כאשר החלו לבוא במדבר הגדול והנורא ... שם להם ... מנהגים אשר ינהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת. כי המנהג יקרא "חוק" ... ויקרא "משפט" בהיותו משוער כהוגן ... ומשפטים, שיחיו בהם: לאהוב איש את רעהו, ולהתנהג בעצת הזקנים, והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים, ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר, ותוכחות מוסר וכו'". וזה עפ"י רמב"ן גם החוק והמשפט שיהושע מצווה את העם בברית שהוא כורת איתם בשכם בסיום כיבוש הארץ וערב מותו (יהושע פרק כד): "וכן ביהושע נאמר ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם (יהושע כד כה), אינם חקי התורה והמשפטים, אבל הנהגות ויישוב המדינות, כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים (בבא קמא פ ב), וכיוצא בהם". דווקא גילוי עריות שמדרש ספרא מחשיב כמצווה שכלית, הוא לפי שיטת הרמב"ן "גזירת המלך". ראה פירושו לפסוק ו בפרק יח בפרשתנו כשהוא מתווכח עם הרמב"ם בטעם איסורי עריות ומסכם: "והנה העריות מכלל החוקים, דברים שהם גזירת מלך". לפי רמב"ן, "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" זה סדר נזיקין וחושן משפט יותר משזה סדר נשים ואבן העזר. וגם לא אורח חיים. "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" הוא דבר ארצי ביותר: משפט אזרחי, סדרי חברה ומשטר תקינים. בכך, הוא עוקר את כל ההקשר של הפסוק שלנו לפרשת עריות, ולא מהס לקרוא לזה "על דרך הפשט".

⁹ התוספתא דנה בדין הספציפי של פיקוח נפש שדוחה שבת ומביאה ראייה מדין גנב הבא במחתרת, שאם יש אפשרות שהוא בא לא רק לגנוב אלא עשוי גם להרוג אם יעמדו כנגדו, מותר להורגו. אז אם מותר להרוג לצורך הצלת (ספק) נפשות, ודאי שמותר לחלל את השבת שפשיטא לתוספתא שהיא פחות חמורה משפיכות דמים. ומשבת (שעוד נראה להלן), לכל התורה כולה: "אין כל דבר עומד בפני פקוח נפש". הרי לנו תוספת פרשנית-הלכתית עצומה לפסוק בפרשתנו, אם לא היפוכו ממש. לא (רק) שעשיית המצוות תביא לאדם חיים, אלא שלעתים ההפך, חילולם של המצוות הוא במטרה להציל חיים. אבל גם לכך יש סיג. שים לב איך מסיימת התוספתא בפסוק "כל פועל ה' למענהו" (משלי טו ד). יש כאן התנגשות ערכים בין "כל פועל ה' למענהו" ובין "וחי בהם". ועובדה היא שלגבי שבת לפחות הייתה הוה אמינא (מחשבה ראשונה) שפיקוח נפש יידחה מפני שבת. ולבסוף גבר הטיעון הכללי והמקיף של "וחי בהם" (להוציא שעת השמד). ראה סיכום כל הנושא בהלכות יסודי התורה לרמב"ם פרק ה ולא באנו כמובן לדון כאן בנושא נכבד זה ולמצותו, בודאי לא להלכה, רק להראות את השימוש ההלכתי הנרחב שעשו חז"ל בפסוק "וחי בהם".

¹⁰ שהיה מסדר את המשניות לפני החכמים, היה זוכר משניות וברייתות בע"פ. ראה פירוש שטיינזלץ.

נענה רבי ישמעאל ואמר: "אם במחלת ימצא הגנב"....¹¹ נענה רבי אלעזר ואמר: ומה מילה, שהיא אחד ממאתים וארבעים ושמונה איברים שבאדם - דוחה את השבת, קל וחומר לכל גופו - שדוחה את השבת. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: "אך את שבתתי תשמורו" (שמות לא יג) - יכול לכל? - תלמוד לומר: "אך" - חלק. רבי יונתן בן יוסף אומר: "כי קודש היא לכם" (שם יד) - היא מסורה בידיכם, ולא אתם מסורים בידיה. רבי שמעון בן מנסיא אומר: "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם" (שם טז) - אמרה תורה: חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה. אמר רבי יהודה אמר שמואל: אי הואי התם הוה אמינא: דידי עדיפא מדידהו. "וחי בהם" (ויקרא יח ה) - ולא שימות בהם.¹²

מסכת שבת דף נ עמוד ב

... כי הא דתניא: רוחץ אדם פניו ורגליו בכל יום בשביל קונו, משום שנאמר: "כל פֶּעַל ה' לְמַעַנְהוּ" (משלי טז ז).¹³

מסכת סנהדרין דף עד עמוד א

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוּצדק: נימנו וגמרו בעלית בית נתזה בלוד: כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תיהרג - יעבור ואל ייהרג, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים. ועבודה זרה לא? והא תניא, אמר רבי ישמעאל: מנין שאם אמרו לו לאדם עבוד עבודה זרה ואל תיהרג מנין שיעבוד ואל ייהרג - תלמוד לומר: "וחי בהם" - ולא שימות בהם. יכול אפילו בפרהסיא? תלמוד לומר: "ולא תחללו את שם קודשי".¹⁴

רש"י ויקרא פרק יח פסוק ה

וחי בהם - לעולם הבא, שאם תאמר בעולם הזה, והלא סופו הוא מת.¹⁵

¹¹ וההמשך בדומה לדיון בתוספתא לעיל. אלא שכל הקטע שלהלן לקוח ממקור אחר: מכילתא דרבי ישמעאל כי תשא - מסכתא דשבתא פרשה א. השוואת שלושה מקורות אלה: תוספתא שבת, המכילתא והגמרא ביומא, היא נושא נכבד לפעם אחרת.

¹² כבר הרחבנו לדון בנושא פקוח נפש שדוחה שבת בדבריני [חלל עליו שבת אחת](#) בפרשת כי תשא והרוצה להעמיק בנושא יענין שם. מה שחשוב כאן ולעניינינו הוא שהנימוק של "וחי בהם", שכבר ראינו בתוספתא לעיל (ופלא הוא שהאמורא רבי יהודה בשם שמואל אומר את זה מפי עצמו), גובר על כל שאר הנימוקים. אבל האם טיעונו של רבי שמעון בן מנסיא: "חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה", איננו בעצם אותו נימוק? (ואולי גם דרשתו של רבי יונתן בן יוסף: "היא מסורה בידיכם, ולא אתם מסורים בידיה"). האם אין רבי שמעון בן מנסיא יורד בעצם לשורש הבנת הפסוק שלנו: "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקֵי וְאֶת מִשְׁפָּטֵי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֲתָם הָאֱלֹהִים וְחִי בְּקִרְבָּם"? קדושת החיים ושמירתם היא שתביא לשמירת החוקים והמשפטים לאורך זמן ודורות. דרשתו של רבי שמעון בן מנסיא מבוססת על המילה "לדורותם" - שמירת השבת לא כאירוע חד-פעמי, אלא כמצווה שבועית מתמשכת. והרי זה בדיוק מהות הדרשה של "וחי בהם".

¹³ אנחנו עושים סטייה קלה מהנושא שלנו, בגלל הפסוק "כל פֶּעַל ה' לְמַעַנְהוּ" שמובא בסוף התוספתא שבעמוד הקודם כחיזוק למסירות הנפש בשעת השמד, ואשר צד את עינינו. בזמן רגיל: "וחי בהם" - כי אין לך דבר העומד בפני פקוח נפש, חוץ מעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. אבל בשעת השמד, נדרשת מסירות נפש על כל המצוות. משום: "ולא תחללו את שם קדשי וגו'". וכמו כן: "כל פעל ה' למענהו" - כל מה שפועל ונפעל בעולם הוא למען קידוש שם ה' ויהודי מצווה למסור את נפשו על כל מצווה קלה כבחמורה. כל דבר עומד בפני פקוח נפש. בה בעת, מאותו פסוק במשלי לומדים אסתטיקה והיגיינה בסיסיים של רחיצת פנים, ידיים ורגליים כל בוקר - גם זה פועל ה' למענהו. וחי בהם מתוך כבוד לצלם האדם. ראה ויקרא רבה לד ג על הלל שהיה הולך לבית המרחץ, בדברינו [גומל נפשו איש חסד](#) בפרשת בהר. מסירות נפש בשעת השמד מול ניקיון ואסתטיקה בחיי יום-יום. זה קידוש השם וזה קידוש השם, זה פועל ה' למענהו וגם זה פועל ה' למענהו.

¹⁴ שיטת רבי ישמעאל היא שהכלל "וחי בהם" עומד אפילו כנגד איסור עבודה זרה. לא בפרהסיא, אבל בצנעא, ביחיד. ראה גם ספרא בפרשתנו פרשה ט פרק יג: "וחי בהם לא שימות בהם, היה ר' ישמעאל אומר: מנין אתה אומר שאם אמרו לו לאדם בינו לבין עצמו עבוד עבודה אחרת ואל תיהרג, יעבור ואל ייהרג? תלמוד לומר: וחי בהם לא שימות בהם". להלכה לא התקבלה שיטה זו. ראה המשך הגמרא בסנהדרין שם שלומדת מסירות נפש בעבודה זרה מהפסוק בקריאת שמע: "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך - אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך? ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך? - אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו - לכן נאמר בכל נפשך, ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו - לכן נאמר בכל מאדך". וכמו שהגמרא אומרת במקומות אחרים: "ובכל נפשך - אפילו הוא נוטל את נפשך". אבל ר' ישמעאל סובר אחרת. ועם זאת, גם הוא מסכים שהכלל "וחי בהם" - נדחה לגבי שפיכות דמים וגילוי עריות. לגבי שפיכות דמים, הסיבה היא פשוטה. "סברא היא" אומרת הגמרא (יומא פב ע"ב). שהרי אין זה הגיוני שאדם יציל את נפשו בנפש חברו: "מאי חזית דדמא דידך סומק טפי" (מה ראתה שהדם שלך אדום יותר). ולגבי גילוי עריות, מפני שהוקשו גילוי עריות ושפיכות דמים זה לזה. זאת, לומדים מהפסוק: "כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו, כן הדבר הזה" (דברים כב כו). אבל פירוש בעל הטורים לומד זאת מהפסוק וחי בהם שבפרשתנו: "וחי בהם" - וסמך ליה לא תקרבו לגלות ערווה. לומר, אע"פ שציווית וחי בהם, לא תקרבו לגלות ערוה". הרי לנו פירוש מעניין בפסוקים שפרשתנו (בשיטת בעל הטורים): "וחי בהם" הוא הכלל. "אל תקרבו לגלות ערווה" הוא היוצא מן הכלל.

¹⁵ נחזור לפרשנות המקרא ולמדרש האגדה. דברי רש"י אלה לקוחים ממדרש ספרא (פרשה ט) בפרשתנו: "וחי בהם - לעולם הבא. ואם תאמר בעולם הזה? והלא סופו מת הוא. הא מה אני מקיים וחי בהם? לעולם הבא - אני ה' נאמן לשלם שכר". וכן משמע בפירוש רד"ק על הפסוק ביחזקאל כ יא שהבאנו בפתחת דבריני, אשר מציין שגם אונקלוס תרגם את הפסוק בפרשתנו "חיי עלמא", משמע העולם הבא. אבן עזרא, כאן ובפירושו לקהלת ז יח: "אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך", מציע פשרה: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם - בשני העולמות"; בניגוד, כך נראה לפירושו לתהלים קיט שראינו בתחילת דבריני. מה קורה כאן? מה פשר "ברחה" זו מפשט

דברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן ד"ה ואתחנן אל ה'

"ואתחנן אל ה' ... אמר משה: אתה אמרת לי: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא יח ה) ועשיתי אותם, ואמרת לי מות בהר. א"ל הקב"ה: "אשר יעשה אותם" – בעולם הזה, "וחי בהם" – לעולם הבא. א"ל: ריבון העולמים, והרי המלאכים אינן מתים. ומה אם הם שלא ראו אותך, אומרים בשעה שהם משבחים אותך: "ברוך כבוד ה' ממקומו". ואני שראיתי אותך ... ולא עוד אלא שדברת עמי כאדם שהוא מדבר עם חברו פה אל פה ... ולא עוד אלא שנכנסתי למקום שאין מלאכי השרת נכנסים לשם ... ואני מת?¹⁶

ספרא אחרי מות פרשה ט ד"ה פרק יג

"אשר יעשה אותם" – היה רבי ירמיה אומר: אתה אומר: מנין אפילו גוי ועושה את התורה הרי הוא ככהן גדול? תלמוד לומר: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם"¹⁷. וכן הוא אומר: "וזאת תורת" – הכהנים והלוויים וישראל לא נאמר כאן, אלא: "וזאת תורת האדם ה' אלהים"¹⁸. וכן הוא אומר: "פתחו שערים ויבוא וכו' " – כהנים ולויים וישראלים לא נאמר, אלא: "ויבוא גוי צדיק שומר אמונים" (ישעיהו כו ב). וכן הוא אומר: "זה השער לה' " – כהנים ולויים וישראלים לא נאמר, אלא: "צדיקים יבאו בו". וכן הוא אומר: "רננו" – כהנים ולויים וישראלים לא נאמר כאן, אלא: "רננו צדיקים בה' " (תהלים לג א). וכן הוא אומר: "הטיבה ה' " – לכהנים ולויים וישראלים לא נאמר כאן, אלא: "הטיבה ה' לטובים" (תהלים קכה ד), הא אפילו גוי ועושה את התורה, הרי הוא ככהן גדול.¹⁹

מדרש תנאים לדברים פרק טז פסוק יח

משל למה הדבר דומה? לחולה שנכנס הרופא לבקרו. אמר לבני ביתו: האכילוהו והשקוהו כל מה שרוצה אל תמנעו ממנו כלום. נכנס אל אחר, אמר להן: אל יאכל פלוני ואל ישתה דבר פלוני. אמרו לו: מפני מה לזה אמרת לאכול כל מה שהוא רוצה ולזה אתה אומר אל יאכל דבר פלוני ואל ישתה דבר פלוני? אמר להן: הראשון אינו של חיים לפי כך אמרתי על תמנעו ממנו כלום, בין אכל בין לא אכל ימות. אבל זה של חיים לפי כך לא יאכל דבר פלוני ולא ישתה דבר פלוני. וכן חוקות הגויים אינן של חיים, שנאמר: "כי חקות הגוים הבל" (ירמיהו י ג), ואומר: "וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים" (יחזקאל כ כה). אבל ישראל נתן להם חוקים ומשפטים ומצות טובים. לכך נאמר בהם: "אשר יעשה אתם האדם וחי בהם" (ויקרא יח ה).²⁰

הפסוק אל העולם הבא, בניגוד גמור לכל דרשות חז"ל ההלכתיות על "וחי בהם" שראינו? האם לפנינו ניסיון נוסף למצוא סמך לעולם הבא במקרא? (ראה קידושין לט ע"ב, מדרש תנאים לדברים ו ט ועוד).

¹⁶ מדרש זה ראוי לעיון ולהרחבה, אך לא כאן כי אם בפרשת ואתחנן. לענייננו כאן, חשוב להראות שמשה לא מקבל את הצעת הקב"ה ש"וחי בהם" הוא בעולם הבא. בגישת משה, "וחי בהם" זה כאן בחיי העולם הזה, כולל כניסה לארץ ישראל כפשוטה. לקיים מצוותיה ולהתהלך בה! משה מתחבר (או מחובר) לעולמם של חכמים הדורשים, להלכה, את "וחי בהם" בחיים הארציים כאן ועכשיו בהם האדם נאבק יום יום ב"סור מרע ועשה טוב" ומצווה "ובחרת בחיים" ויודע מתי יעבור ואל יהרג ומתי יהרג ואל יעבור. אבל למדרשי חז"ל פנים רבות, של הלכה ושל אגדה, והכל שזור זה בזה. השווה את מדרש ספרא שהבאנו בהערה הקודמת מול דברים רבה וראה איך התהפכו היוצרות. מדרש ספרא תורת כהנים, שהוא ביסודו מדרש הלכה, מציע ש"וחי בהם" הוא העולם הבא. מדרש דברים רבה, מדרש אגדה מובהק, עומד על כך, בדברי משה שמסרב למות ורוצה להיכנס לארץ ישראל, ש"וחי בהם" הוא העולם הזה. בכך הוא "סוגר", או שמא פותח את השיח ההלכתי שלעיל ויוצר קשר בין משה לחז"ל.

¹⁷ לפני שנצלול למורכבות הנושא כאן, הערה מתודית. במקבילות בתלמוד, בפרט סנהדרין נט ע"א ועבודה זרה ג ע"א, מובאת אמרה זו בשם התנא רבי מאיר. נראה שהתהפכו כאן היוצרות. במדרש תנאים ספרא, אמורא – ר' ירמיה ואילו בתלמוד, מדרש אמוראים, רבי מאיר – תנא. אולי טעו המעתיקים ונתחלף להם ירמיה במאיר. והמאיר עינינו יבורך.

¹⁸ תפילת דוד לאחר שנתן הנביא בישר לו שלא הוא יבנה את בית המקדש. ראה שמואל ב פרק ז פסוקים יח-יט: "וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֵּשֶׁב לְפָנָיו ה' וַיֹּאמֶר מִי אֲנִי אֲדֹנָי ה' וּמִי בֵּיתִי כִּי הִבִּיאֲתָנִי עַד הַלֵּם: וְתִקְטֵן עוֹד זֹאת בְּעֵינַי ה' אֱלֹהִים וְתִדְבֹר גַּם אֶל בֵּית עֲבָדְךָ לְיִמְרָחֹק וְזֹאת תֹּרַת הָאֱדָם ה' אֱלֹהִים".

¹⁹ כאן באנו ל"מחלוקת ענקים" בין הגישה האוניברסאלית המיוצגת ע"י מדרש זה, ומקורות דומים כגון: המשנה באבות ג יד: "חביב אדם שנברא בצלם" או דברי הספרא בפרשת קדושים פרשה ב (וכן הוא בירושלמי נדרים ט ד): "ואהבת לרעך כמוך, רבי עקיבא אומר: זה כלל גדול בתורה. בן עזאי אומר: זה ספר תולדות אדם, זה כלל גדול מזה"; ובין הגישה הפרטיקולרית-בדלנית המיוצגת ע"י האמרה: "אתם קרויין אדם ואין העובדי כוכבים קרויין אדם" (מסכת יבמות סא ע"א, בבא מציעא קיד ע"ב, כריתות ו ע"ב ועוד).

²⁰ אם נתמקד בפסוק שלנו: "וחי בהם", נראה שהמחלוקת היא בין המדרשים עצמם. ראה גם שמות רבה ל כב שהוא בשיטת מדרש התנאים הנ"ל. מה נעשה עם מחלוקת תהומית זו? כבר נדון הנושא 'הכבד' הזה בגמרא עצמה במספר מקומות (בבא קמא לח ע"א, סנהדרין נט ע"א, עבודה זרה ג ע"א ועוד) והוצעו פשרות שונות על מנת לגשר בין שתי השקפות עולם אלה, החל מהגבלה לשבע מצוות בני נח וכלה בדיון על שכר המצווה ועושה מול מי שאינו מצווה ועושה. ראה גם פתרונות שהציעו הראשונים, תוספות במסכת יבמות שם, שיטת רבינו תם ושיטת הרב משולם. ראה גם הפשרה שמוצעת במדרש במדבר רבה יג טו שמדובר בגוי שהתגייר: "פר אחד בן בקר כנגד כהנים, איל אחד כנגד לויים, כבש אחד כנגד ישראל שכולם קבלו את התורה בסיני. שעיר עזים אחד לחטאת כנגד הגרים שעתידיים להתגייר ושהיו שם שכולם ראויים שנאמר (ויקרא יח) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. כהנים לויים וישראלים לא נאמר, אלא: האדם, מלמד שאפילו עובד כוכבים המתגייר ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול". וכן הוא במדרש תהלים (בובר) מזמור א: "האד הוא דכתיב מורשה קהלת יעקב (דברים לג ד), כל מי שמתקהל ביעקב, אפילו הגרים שעוסקים בתורה,

שבת שלום
מחלקי המים

שקולים ככהן גדול, שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא יח ה), כהנים לויים ישראלים לא נאמר, אלא האדם, ראה מה כתיב ביתרו, ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו' (דברי הימים א ב נה), ושמעיה ואבטליון מבני בניו של סיסרא היו, ולמדו תורה ברבים כאנשי כנסת הגדולה, לכך כתיב את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם (דברים ה יט). מקדמה ע"ח חג השבועות הממשמש ובא. לדברים שהבאנו כאן, יש לצרף מקורות ודיון דומה שהבאנו בדברינו [צלם אלהים](#) בפרשת בראשית. ועדיין, זה נושא גדול ורחב שנדרשו לו רבים וטובים ודי לנו במה שהבאנו כאן ושם.